

3

Comunicarea dintre social și cultural în contextul european actual

1. Unitate și diversitate

O abordare religioasă a unui subiect implică și o viziune socială, așa cum aspectele sociale nu pot fi înțelese fără manifestarea sentimentului religios. Este motivul pentru care, tema vizată în această lucrare încearcă să-și urmeze cursul firesc, luând în discuție realități sociale într-un cadru european ce începe să se contureze din ce în ce mai mult.

Fiind o expresie care sintetizează experiența omului, cultura este implicată în toate formele concrete de existență socială, în toate mecanismele și manifestările esențiale care definesc societatea. Ca urmare, raportarea culturii la structurile societății este o cerință pentru înțelegerea conținuturilor sale valorice și pentru explicarea mecanismelor funcționale care-i asigură dezvoltarea istorică.

În evoluția sa, o comunitate umană nu poate exista fără cultură deoarece aceasta mijlocește raporturile societății cu lumea înconjurătoare, asigurând satisfacerea nevoilor și aspirațiilor umane.

Într-un cadru care se vrea unitar, problema unității și a diversității culturale sau sociale a constituit dintotdeauna un subiect interesant și de multe ori greu de abordat, indiferent de climatul supus problematizării. Acest lucru s-a accentuat și mai mult în societatea democratică care, încurajând spiritul privat, face eforturi deosebite pentru a menține, prin legi, o oarecare ordine constructivă care să rupă limitele și frontierele dintre oameni. Deși la prima vedere pare un paradox, ideea de unitate în diversitate și diversitate în unitate, are atuurile sale dacă ținem cont de principiile religioase, sociale, care au adunat oamenii sub interesul acelorași idealuri.

Fără îndoială că diversitatea ideilor, a personalităților, a trăirilor umane, nu poate fi pusă la îndoială indiferent de timp sau de spațiu. Rămâne de rezolvat conceptul de unitate care ar putea crea un climat propice bunei manifestări a diversităților. Acest lucru se încearcă de secole însă contemporaneitatea pare să se axeze din ce în ce mai mult pe acest deziderat ținând cont sau nu de toate aspectele culturale, sociale, religioase, economice, etc.

Realitatea timpului prezent constată creșterea diversității în interiorul societăților actuale, care au devenit un complex de instituții, relații și activități extrem de variate. Culturile naționale au o firească deschidere spre universal, spre dialog și schimb de valori cu alte culturi și spații spirituale. Epoca modernă și cea contemporană au intensificat comunicarea socială a valorilor și comunicarea dintre culturi, odată cu extinderea extraordinară a sistemului mediatic, astfel că interferențele culturale, conexiunile și schimburile de valori au devenit astăzi realități dominante. În plan cultural, lumea contemporană reproduce raportul structural dintre unitate și diversitate, culturile interferând și comunicând între ele. Acest lucru susține specificitatea și ne atenționează că “nici o fracțiune a omenirii nu dispune de formule aplicabile totalității și că o omenire amalgamată într-un gen de viață unic e de neconceput, deoarece ar fi o omenire osificată”¹.

Este de observat în ce măsură se ține cont de aceste aspecte de vreme ce asistăm la o expansiune a diversităților care par să nu-și găsească locul în mediul unei lumi descentralizate. Ne îndreptăm, se pare, spre o lume în care societățile se vor caracteriza prin opțiuni multiple, o lume în care nu vor mai exista curenți dominante și exclusive, o lume particularizată prin arhitecturi regionale și locale, cu forme de o varietate debordantă, care dau impresia unui pluralism hibrid și eclectic, lipsit de marca unor stiluri unificatoare.

Diversitatea umană își are temeiul în circuitul nesfârșit al interacțiunilor sociale, cu registrele lor obiective și subiective, diferențiate și solidare. Culturile diverse sunt puse astăzi față în față, sunt într-o dependență mutuală, angajate într-

---

¹ Claude, Levi-Strauss, *Antropologia structurală*, București, Editura Politică, 1978, p. 45.

un context comun ce se extinde la scară planetară. Aceste entități trebuie armonizate în contemporaneitate, în spațiul ideal al unei co-existențe în care universalul și specificul să nu se opună, ci să se întrepătrundă în favoarea creației autentice.

Discuțiile în jurul ideii de cultură europeană nasc necesitatea unor precizări legate de realitatea diversității într-un spațiu care tinde să devină unul european unitar. Trebuie să avem în vedere faptul ca cele două aspecte păstrează fiecare valoarea lui în încercarea de adaptare la cerințele prezente. Așadar unitatea este necesar valabilă, diversitatea este creatoare; unitatea trebuie să aibă un cadru real pentru a se manifesta, diversitatea nu iese în evidență dar lasă urme în istorie; unitatea este logică pentru că ține de principii bine definite, diversitatea este o realitate istorică ce nu poate fi ignorată.

Varietatea de stiluri artistice, de experiențe spirituale și sociale, au impus o mentalitate în care mulți teoreticieni văd o trăsătură esențială a postmodernismului. La această perspectivă au contribuit noile forme de comunicare, intensificarea dialogului dintre culturi, redescoperirea și afirmarea culturilor, schimbul rapid de valori și idei favorizat de procesele europenizare sau de globalizare. Asistăm la o coexistență a diferitelor valori și moduri de gândire, a practicilor culturale și educaționale, la o articulare mozaicată a ideilor și a stilurilor, ceea ce naște de multe ori ideea de multiculturalism.

Este deci normal ca în cadrul social-cultural să se țină neapărat seama de criteriul valorii care poate ușura întărirea relațiilor dintre oameni și cu atât mai mult principiile de adevăr și dreptate care s-ar vedea astfel în plină acțiune. De fapt, valoarea este „expresia ideală a unui acord între eu și lume, care poate fi oricând realizat”². Ceea ce contează este modul în care se stabilește și se acordă valoarea ca principiu și ca realitate.

---

² Tudor Vianu, *Originea și valabilitatea valorilor*, în *Opere*, vol. 8, București, Editura Minerva, 1979, p. 134.

Epoca noastră impune astfel o nouă relație dintre unitate și diversitate. Această relație reprezintă cadrul teoretic în care putem înțelege schimbările atât de variate din cultura contemporană.

Deși contradictorii în aparență, unitatea și diversitatea reprezintă cele două aspecte de nedespărțit al omului și, implicit, cei doi poli în care se mișcă cultura. Având în vedere acest lucru, termenul de cultură, cu tot ce implică el, ar trebui scris cu aceeași îndreptățire la singular și la plural³.

Sub aspectul unității și diversității, cultura cuprinde un ansamblu complex de instituții aferente și mijloace de comunicare, în jurul cărora este organizată viața culturală și prin care valorile pătrund în spațiul social. Printre cele mai însemnate instituții care mijlocesc raporturile dintre cultură și societate trebuie să menționăm: sistemul de învățământ, institutele de cercetare științifică, mijloacele de comunicare în masă, biblioteci, muzee, etc. Ele constituie forme prin care cultura se socializează și își exercită toate funcțiile sale.

Prin urmare, cultura are o funcție existențială evidentă; o societate nu poate exista fără cultură. În ea sunt codificate relațiile omului cu transcendența, cu istoria, cu natura, cu societatea, cu semenii; prin cultură omul cunoaște lumea, se cunoaște pe sine și își fixează scopuri; cultura răspunde la nevoile sociale și individuale.

Diversitatea culturilor nu are corespondență direct în diversitatea biologică a indivizilor, ci în formele sociale diferite ale grupurilor etnice. Împrejurări geografice, sociologice și istorice, factori care țin de aspectul intern al unei comunități și societăți, de forma particulară pe care o îmbracă raportul subiect/obiect în existența comunității respective, acestea sunt, în general vorbind, domeniile și planurile care explică diversificarea culturilor.

La nivelul vieții sociale, creativitatea umană s-a desfășurat totdeauna în modalități extrem de variate, în condiții determinate, care cunosc o gamă

---

³ Braudel, Fernand, *Ecrits sur l'histoire*, Paris, Flammarion, 1969, p.307.

indefinită de factori. Culturile diferite reflectă deci modurile diferite de manifestare a condiției umane.

Disciplinele sociale și istorice au asimilat în profunzime ideea unității în diversitate a umanului. Specificitatea culturilor, inclusiv sub aspectul identității lor naționale, este un fenomen de acumulare istorică și își are temeiul în structura modului uman de existență. Gândirea modernă a descoperit că omul este un subiect plural, divers în el însuși, o unitate în diversitate, o ființă paradoxală ce trăiește în lumea obiectivității, încercând să-i dezvăluie misterul. Treptat, sub presiunea acestor noi interpretări, diversitatea culturilor a ajuns să fie privită ca o realitate prin care subiectul uman își asigură statutul de ființă creatoare.

Dacă elementele culturale ale omului n-ar fi avut diversitatea uimitoare pe care ne-o înfățișează istoria, începând cu diversitatea relevantă a limbilor naturale (după unele estimări⁴ astăzi se vorbesc efectiv pe glob circa patru sau cinci mii de limbi), existența umană s-ar fi oprit într-o formă staționară, s-ar fi blocat într-un tipar unic de comportament, precum celelalte specii de viețuitoare.

Omul ar fi avut poate o evoluție, dar nu o istorie. De fapt, diversificarea a devenit legea culturii, mecanismul ei de creație. Interesul pentru problemele culturii este legat astăzi de noile modele de dezvoltare socială și de faptul că componentele culturii au devenit factori hotărâtori ai schimbării sociale. În această competiție culturală ce are loc între societăți este important să ne sporim forța creatoare, să dezvoltăm un învățământ formativ, care să-i învețe pe oameni să se adapteze la complexitatea mediului contemporan.

În momentul în care a intrat în câmpul existenței culturale, omul intră și în câmpul unei tensiuni de structură: tensiunea dintre unitate și diversitate, dintre universal și specific. Aceasta pentru că societățile și culturile, ca realități istorice concrete, reproduc în forme diverse trăirile universale ale existenței umane.

---

⁴ George Steiner, *După Babel*, București, Editura Univers, 1983, p.80.

Orice definiție a culturii va avea deci o referință explicită la cadrul social, istoric, cultura definind modul de viață al unui popor, privit în integralitatea sa, ca sistem de atitudini, valori, idei, conduite și instituții. În acest mecanism teoretic și practic, manifestarea diversității trebuie să urmărească crearea unui cadru unitar care să susțină valorile culturale indiferent de condițiile existente. Numai așa se poate ajunge la o uniformitate socială, economică, care se cere creată cu forțele fiecărei societăți și nu impusă sau copiată.

2. În căutarea identității culturale europene

Uniunea Europeană parcurge în ultimii ani un proces de aprofundare (de reformă și consolidare a instituțiilor comunitare) și un proces de lărgire, ce are ca scop integrarea țărilor din Europa Centrală și de Est în structurile ei politice, economice și de securitate. Prin implicațiile sale geopolitice, de durată, integrarea europeană este unul dintre cele mai importante procese istorice actuale. El se cere abordat în complexitatea sa, dintr-o perspectivă interdisciplinară, ceea ce nu este tocmai ușor, dată fiind noutatea acestui mod de abordare a problemelor.

Tema identității este discutată în mediile occidentale, de mai bine de zece ani, dar ea este resimțită cu un plus de intensitate în țările central și est europene, care sunt angajate în tranziția internă postcomunistă și în procesul de integrare europeană. Reformele pe care aceste societăți trebuie să le opereze în organismul lor intern, pentru a îndeplini standardele și criteriile de integrare, implică și o redefinire a identității lor, la toate nivelurile: politice, instituționale, sociale, economice, culturale, mentale etc.

Este interesant de precizat faptul că unificarea monetară, coordonarea programelor economice, politicile externe comune și existența unor instituții politice comunitare nu par să fi denaturat încă identitățile naționale. Tendința de creare a unor conglomerate de mecanisme economice care să domine piața a trecut și în planul politicului și socialului, urmărindu-se cuprinderea unor teritorii întinse, probabil cu scopul de a crea stabilitate și de a întări unitatea. Astfel,

departe de a șterge diferențele și identitățile naționale, viziunile actuale cer o întărire a vocațiilor și ethosului național prin însăși puterea de comunicare și schimbul de valori.

Însă, provocarea majoră la care va trebui să facă față UE va fi, în viziunea lui Jean Marie-Domenach, tensiunea dintre “Europa economică și Europa culturală”⁵.

Prima poate avea succes dacă ținem cont de interesele financiare care primează astăzi. A doua implică diverse probleme datorate situațiilor existente în climatul social, politic, religios. Deficiența majoră a proiectului elaborat în scopul integrării este că s-a propus, ca bază a integrării, Europa economică, nu Europa culturală. Acest lucru este lesne de înțeles dacă luăm în calcul multitudinea programelor economice în comparația cu cele culturale.

Europa comunitară pare a fi obsedată doar de unificarea ei pe temeiul bunurilor și al valorilor utilitare, ignorând într-o oarecare măsură planul cultural, în care relația identitate/integrare dobândește o altă relevanță și semnificație.

Probabil de aceea, Jean Marie-Domenach⁶ susține că nu putem vorbi de o cultură europeană, ci de culturi ale Europei, în care se conjugă elementele comune cu cele diferențiale ale fiecărei culturi. Putem vorbi, însă, de o civilizație europeană, ceea ce este altceva, dacă păstrăm distincțiile clasice. Huntington⁷ însă, după cum deja am specificat în capitolul anterior, vede discrepanțe și la nivel civilizațional, Europa fiind divizată în: zona a creștinismului occidental și a celui răsăritean.

Culturile reprezintă un sistem de valori al societăților, și economia de piață se adaptează la aceste fundamente culturale ale popoarelor. Tocmai de aceea este necesar să fim prudenți și circumspecți față de viziunile asupra europenizării sau globalizării.

---

⁵ Jean Marie-Domenach, *Europe: le défi culturel*, Paris, La Découverte, 1991, p. 12.

⁶ *Ibidem*, p. 12.

⁷ Samuel P. Huntington, *Clonirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, București, Editura Antet, 1998.

Departate de a se omogeniza, lumea rămâne diversă și contradictorie, iar mâine s-ar putea să fie și mai divizată după criterii și principii pe care nici nu le putem intui astăzi. Este adevărat că interacțiunile din ce în ce mai accentuate dintre oameni, culturi și civilizații, prin comerț, turism, comunicații, generează o nevoie psihologică de identitate și comunitate, întrucât individul se confruntă cu idei și modele străine care-l ajută să-și definească identitatea. Aceste realități nu ne permit totuși să întrevădem consecințele pe care procesul deja început le va avea în planul cultural.

Principala problemă la adresa UE va veni, așadar, din partea identităților culturale, ceea ce ar putea da naștere unor întrebări de genul:

Poate avea perenitate o Europă integrată economic și politic, dar diferențiată interior de structuri culturale naționale?

Pot supraviețui diferențele culturale sub cupola unificării monetare, financiare și politice?

Putem vorbi de o adevărată cultură europeană de vreme ce ea caută să înglobeze și realitățile tragice ale țărilor aflate într-o continuă tranziție??

Întrebările sunt firești întrucât în planul cultural intră în joc bariere lingvistice, psihologice, mentale, religioase, întreaga fundație spirituală a națiunilor europene, acumulată în decursul secolelor de evoluție diferențiată și specifică. Răspunsurile vor apărea în timp, dezicând sau nu profețiile făcute astăzi.

Referindu-se la situația României, Nicolae Manolescu ne dă în acest sens câteva indicații care se pot extinde la situația generală a Europei:

“După 1989, libertatea s-a transformat repede în haos. Valoarea fiind peste tot înlocuită de succes, nu mai există nici o demarcație între cultura populară, de consum, și aceea adevărată, de elită. O subcultură fără frontiere - iată ce ne oferă perioada de tranziție...Societatea de tranziție este o societate lipsită de spirit critic. La fel și cultura. Rezultatele se văd cu ochiul liber. O mângă subculturală acoperă literatura, muzica (ușoară), artele, arhitectura, spectacolul de teatru,

filmul. Mass-media și presa cotidiană n-au nici cea mai vagă idee de ce înseamnă cultură adevărată. Ceea ce se întâmplă este un holocaust cultural, o crimă împotriva umanității.”⁸.

2.1. Neajunsurile integrării europene!?!

Odată ce procesul de integrare a fost început, au apărut o serie păreri⁹ în legătură cu minusurile pe care acesta le-ar aduce. S-a vorbit de o incompatibilitate între ideea națională și acțiunea de integrare, de o voalare a valorilor naționale, de un abandon al tradițiilor și al specificului național, de o subapreciere a istoriei și simbolurilor naționale.

Încetând să mai fie o asociere a unor națiuni suverane, Occidentul poate da greș pentru că orice experiență are riscurile ei.

Philippe Seguin susținea că nu se poate crea o nouă cetățenie, nici un “ipotetic popor european”¹⁰; mai mult chiar se va ajunge la dezintegrarea statelor naționale și la “federalizarea Europei”¹¹ pe principiul regionalizării. “Europa care ni se propune nu este nici liberă, nici dreaptă, nici eficace”¹².

Raporturile dintre regiuni se pot tensiona, pe motive economice, și nu vor mai putea fi gestionate de instituțiile destrămate ale statelor naționale. Regiunile, eliberate de sub administrația statului național, se vor contrapune violent între ele iar ostilitățile și conflictele se pot multiplica.

Statul-națiune, care a asigurat în ultimii patru sute de ani performanțele Europei și s-a generalizat la scară mondială, va suferi modificări funcționale și de structură. Sentimentele patriotice, cu forță de orientare în plan economic pentru

---

⁸ Nicolae Manolescu, *Cea mai gravă boală a tranziției*, în “România literară”, nr. 36, 8 septembrie 1999, p.1.

⁹ Georgiu Prof. univ. Dr Grigore, *Cultură și comunicare*, București, pp. 117-119.

¹⁰ Philippe Seguin, *Discours pour la France*, Paris, Grasset & Fosquelle, 1992, pp. 37-38.

¹¹ *Ibidem*, p. 17.

¹² *Ibidem*, p. 17.

corporațiile tradiționale, vor ceda în fața imperativului strict economic al creșterii profitului.

Războiul economic și informațional își va pune sigur amprenta iar economiile înapoiate nu vor face față concurenței globalizate. Decalajele de dezvoltare, produse de epoca modernă, riscă să se adâncească în epoca postmodernă. Naționalismul va deveni o afacere pentru puterile economice, care controlează totul. Numai naționalismul țărilor mici este și va fi condamnat.

Decalajele ce se vor crea vor constitui o adevărată problemă socială la care va trebui să răspundă secolele următoare. După cum se observă, ceea ce se ignoră este elementul cultural care ar putea răspuns la o multitudine de probleme. Factorii culturali sunt considerați irelevanți în economie sau subordonați forțelor economice deși „cultura națională este aceea care determină forma pe care o îmbracă o economie”¹³.

Fiecărei culturi naționale îi corespunde o formă proprie de dezvoltare, de modernizare, de capitalism. Reprezentarea comună care domină acum mediile intelectuale, politice și jurnalistice, introduce o ruptură între economie și cultură.

Ținând cont și de aceste aspecte, Uniunea Europeană pare a fi un experiment crucial pentru istoria postmodernă în care am intrat.

2.1.1. Problema conflictului cultural¹⁴

Apropierea bruscă și poate forțată a unor valori și elemente culturale diverse nu va rămâne fără urmări. Pot apărea conflicte culturale datorită diferențelor tradiționale, de limbă, de religie etc. După cum ni se prezintă

---

¹³ William Pfaff, *Fiecărei culturi naționale, propria formă de capitalism*, în "România liberă", nr. 2345, de miercuri, 10 decembrie 1997, articol tradus din "International Herald Tribune", p. 5.

¹⁴ Beverly Crawford and Ronnie D. Lipschutz, *The Myth of "Ethnic Conflict"*, <http://www.ciaonet.org/book/crawford/index.html>, pp. 17, 36, 38.

imaginea Europei actuale, această problematizare este de fapt punctul cel mai important în încercarea de a crea o atmosferă liniștită în acest teritoriu.

Fără îndoială că argumentele liberale ale democrației asigură prin legi o protecție egală a indivizilor, însă acest lucru nu poate rezolva practic, prea devreme, toate problemele legate tradiții, limbă, religie.

Logica democrației sugerează că individul, mai mult decât colectivele, reprezintă subiectul protecției legale și a participării politice. Teoria democrației susține că, dacă există conflicte etnice și religioase, acestea pot fi ușor rezolvate dacă principiile organizării sistemului politic ridică toleranța și unitatea națională dincolo de privilegiile etnice, religioase. Deci o democrație liberală robustă poate fi una dintre apărările cele mai puternice în fața conflictului cultural. Totuși nu toate democrațiile sunt liberale și astfel de sisteme pot agrava conflictul cultural.

Liberalizarea, globalizarea, pot declanșa un conflict atunci când sunt dificultăți economice și când acestea cad într-o manieră disproporționată asupra grupurilor culturale distincte. În concluzie, în anumite împrejurări, liberalizarea economică poate atenua conflictul cultural.

În toate aceste realități lucrul cel mai important este încurajarea dialogului, indiferent de metodele utilizate în acest sens. Tocmai de aceea, comunicarea este factorul decisiv în acest proces de integrare, întrucât ea lasă speranța împlinirii indiferent de domeniul luat în calcul.

3. Comunicarea și efectul ei asupra culturii

3.1. Comunicarea - fundament al societății

După cum am specificat și în primul capitol, comunicarea este o acțiune socială, un act fundamental al ființei umane, ce implică întregul comportament al omului, nu doar limbajul. Ea este un act ce influențează cu voie sau fără voie și comportamentul celorlalți, fapt pentru care, ar fi interesant de observat felul în care se întâmplă acest lucru și urmările apărute în acest sens.

Comunicarea este privită ca o relație activă între actorii sociali, fiecare individ sau grup constituit aflându-se prezent în cercul comunicării sociale, fiind simultan emițător de mesaje și receptor al mesajelor emise de partenerii de dialog.

În lumea contemporană, procesele de comunicare au dobândit o importanță vitală, întrucât instituțiile atât de influente ale comunicării produc diverse versiuni ale realității, interpretări diferite ale lumii și ale evenimentelor, ceea ce dă naștere unei realități secundare și nu se mai atinge scopul constructiv urmărit de procesul comunicațional. Astfel, sistemul mass-media contemporan a creat și continuă să creeze un nou univers al comunicării, ceea ce aduce o oarecare modificare a raportului dintre cultură și societate. Asistăm acum la o integrare rapidă a valorilor științifice și artistice în viața socială, la inserția culturii în spațiile existenței cotidiene, în fapt, la apariția unei culturi de masă, în care valorile sunt create de publicitate și de interesele sociale.

Din păcate, circulația rapidă a valorilor în spațiul social este concomitentă și cu circulația nonvalorilor, a falselor valori. Problema impactului pe care îl are sistemul mediatic asupra relației dintre om și lume, problema culturii de consum și a efectelor sale degradante reprezintă teme centrale pentru gândirea contemporană, teme investigate de sociologie, psihologie.

De fapt, “societățile au fost întotdeauna modelate mai degrabă de natura mijloacelor de comunicare între oameni decât de conținutul comunicării”¹⁵.

Simplu spus, este important nu numai ce anume transmitem, ci și prin ce mijloc de comunicare transmitem un mesaj. Mijloacele de comunicare, prin chiar natura lor, influențează în chip decisiv viziunea oamenilor asupra lumii, percepția, gândirea și organizarea societății. Influența formei de comunicare este mai importantă decât influența conținutului comunicării. Mijlocul de comunicare produce efecte secundare alături de conținutul explicit al mesajul, efecte care sunt adeseori mai importante decât conținutul mesajelor.

Indiferent de formele folosite, comunicarea are astăzi o forță deosebită în formarea și modelarea socială. Omul este însă acela care-i dă tonul și care o orientează în funcție de interesele proprii, ceea ce lovește de multe ori în scopul urmărit de comunicare. Realitățile prezente și urmările apărute datorită unei false comunicări, ne pun tot mai mult problema eficienței tehnologizării care poate schimba lumea în bine sau rău printr-o simplă utilizare a unei aparaturi.

Din partener de dialog care ia hotărâri aici și acum, omul a devenit un consumator al efectelor comunicaționale. De vreme ce marele grupuri sociale nu pot controla comunicarea, individul ocupă acum planul secund. Chiar dacă ne place sau nu ne place, ar trebui să ne dăm seama că, de cele mai multe ori, interesele materiale, economice, trec dincolo de limită încălcând principii legate de etica comunicării. Societatea actuală, indiferent de spațiul de manifestare pare

---

¹⁵ Marshall McLuhan, *Mass-media și universul invizibil*, București, Editura Nemira, 1997. p. 232.

să se fi înglodat într-o astfel de realitate. Mijloacele de comunicare exercită o influență puternică asupra modurilor de percepție și de gândire, asupra valorilor și opțiunilor politice ale indivizilor. Sistemul mediatic care utilizează o adevărată gamă de limbaje și forme de comunicare, reprezintă azi mediatorul universal dintre componentele vieții sociale, dintre cetățean și stat, chiar dacă are și anumite aspecte care pot influența negativ unele procese educaționale.

Cu toate acestea comunicarea a fost și rămâne fundamentul cultural, social, de care depinde bunul mers al relațiilor interumane, domeniul indispensabil vieții.

3.2. Consecințele timpului prezent asupra culturii

Prin cultură, o societate își organizează viața, experiența, pe care le păstrează, le transmite, pentru ca generațiile noi să le folosească și să le îmbogățească prin atitudini noi. Așa s-a întâmplat de ani de zile iar consecințele s-au arătat a fi de cele mai multe ori constructive.

Cultura contemporană, însă, parcurge un amplu proces de schimbare a structurii sale interioare, a viziunii spirituale. Se vorbește chiar de o schimbare de paradigmă culturală¹⁶, care ține cont de schimbările generate de noile teorii științifice, de formele de manifestare ale artei, dar și de apariția și de răspândirea, prin intermediul sistemului mediatic, a altor forme de cultură. S-a născut astfel ideea de cultura postmodernă care ocupă deja spații întinse din atenția sociologiei, filosofiei, comunicării, religiei, etc.

Nimeni nu poate ignora faptul că noile rețele și sisteme media modifică felul în care individul percepe lumea, ele modelând sau deteriorând sensibilitatea și gândirea oamenilor. Ele produc treptat o nouă viziune asupra lumii și un nou tip de cultură, cultura media. Folosirea unui mijloc de comunicare poate crea

---

¹⁶ Georgiu Prof. univ. Dr Grigore, *Cultură și comunicare*, București, pp. 15-16.

anumite transformări în structura percepției, transformări care se petrec în configurația mentală datorită conținutului transmis.

De cele mai multe ori, apreciem ceea ce vedem sau auzim prin noile mijloace de comunicare, însă nu putem fi mereu siguri de realitatea informațiilor transmise, fapt pentru care cultura de valoare e cea acumulată în timp prin eforturi proprii și prin folosirea unor surse acreditate.

Ținând cont de aceste lucruri, trebuie totuși să semnalăm câteva realități datorate schimbărilor tehnice sau formelor de comunicare:

- perfecționarea infrastructurii tehnologice a comunicării sociale;
- apariția unui mare număr de persoane conectate la noile sisteme și dependente de acestea, ceea ce implică necesități culturale noi și face ca cererea să modeleze oferta culturală;
- schimbarea condiției sociale a culturii și a artei, comunicarea de masă făcând din cultură un bun social, acesta fiind aspectul pozitiv.

Întreaga cultură este acum mijlocită de tehnică, facilitându-se apariția unor lucrări care par a nu se mai întrece în creativitate și bun gust ci în promovarea informației, a extraordinarului, a aspectelor ce prind la marele public indiferent dacă acesta se află sau nu într-un stadiu cultural satisfăcător.

Potrivit lui Pierre Bourdieu, asistăm la trecerea rapidă a operelor din cercul restrâns al specialiștilor culturii în cel larg al consumatorilor, al maselor, în societatea de masă¹⁷. Avem de-a face cu o transformare a viziunilor științifice și artistice, cu o schimbare de fond a mentalităților sociale și a conduitelor culturale și cu o apreciere diversificată vis-à-vis de fenomenul numit cultură.

---

¹⁷ Pierre Bourdieu, *Rațiuni practice. O teorie a acțiunii*, București, Editura Meridiane, 1999.

3.2.1. Denaturarea fenomenului cultural.

Odată cu răspândirea noilor mijloace de comunicare, în secolul al XX-lea, în perioadele ce au urmat șocului celor două războaie mondiale, lumea a simțit nevoia să atașeze sentimentului de libertate și anumite plăceri care de multe ori depășeau cadrul lor de manifestare. Se naște, astfel, conceptul de *cultura de consum*¹⁸ care definește de fapt produsele subculturale, destinate divertismentului și satisfacției imediate, integrate într-un sistem comercial, fără a se urmări crearea de valori ci doar participarea la ceva dat, pentru a intra în rândul celorlalți. În acest sens, cultura de consum ar putea fi percepută ca un fel de acces în unele cercuri care doar mimează interesul pentru frumos, pentru creație, urmărind chiar și interese meschine.

După al doilea război mondial, cultura de consum și-a lărgit enorm repertoriul, datorită și exploziei producției de tip industrial. Ea a fost stimulată sociologic de ascensiunea clasei de mijloc, de disponibilitatea și gustul ei pentru formele joase și accesibile de cultură, cele care satisfac dorința de confort sufletesc oferind o formă agreabilă de petrecere a timpului liber.

Cultura de consum devine cu timpul o adevărată industrie promovându-se și creându-se adevărate genuri în teatru, în film, în lucrările publicate, în muzică, etc. Consumatorul acestui tip de (sub)cultură se recrutează din zone sociale și profesionale diverse, având centrul de greutate în sfera omului-mediu, cu o educație culturală precară, lipsit de gust și de discernământ critic.

Consecințele unei apropieri din ce în ce mai accentuată de o astfel de viață culturală, ar putea fi din cele mai neplăcute mai ales pentru faptul că ele apar în timp și sunt greu de perceput, de conștientizat. Se poate ajunge la înstrăinarea spirituală și la alterarea afectivității, la îndepărtarea de realitate, la denaturarea

---

¹⁸ **Vezi: Abraham Moles, Psihologia kitschului**, București, Editura Meridiane, 1980; **Georgiu Prof. univ. Dr Grigore, Cultură și comunicare**, București,.

percepției realiste și a înțelegerii adecvate a lumii în care trăiește și chiar a propriei sale vieți. În astfel de situații, omul va sfârși prin a se lăsa angrenat în trăiri fictive și artificiale devenind o victimă facilă a strategiilor de manipulare. Este dacă vreți o adevărată provocare la marea provocare numită cultură europeană.

Din păcate, acest tip de cultură mai reprezintă încă, o caracteristică a lumii contemporane, o încercare la care societățile caută răspunsuri adecvate. Ea alterează personalitatea umană și gândirea critică, privând de libertate o ființă umană care ar trebui să se îngrijească mai întâi de manifestările ei creatoare prin raportarea la valori bine conturate în istoria și societatea în care se mișcă. De cele mai multe ori, ideea de consum nu este compatibilă fenomenului numit cultură care nu poate fi perceput în toată valoarea sa decât prin trăire, prin meditație, prin interes îndelungat și nicidecum printr-o simplă evaluare, printr-un proces trecător. Instituțiile europene ar trebui să țină cont în demersurile lor de toată această problematizare, pentru a crea o unitate constructivă și nu una latentă, fără perspective.

Denumirea de cultură de consum nu este decât o ironie la adresa faptului că, în general, omenirea a început să fie reticentă față de valoare și de cerințele ei, mulțumindu-se cu o materialitate ieftină care nu prea face trimitere la spirit, la intelect. Aceasta este în general frontiera care se cere depășită în acest proces de europeanizare.

De la cultura de consum și până la *cultura de masă* nu e decât un simplu pas. Este necesar doar un simplu zvon și un nivel scăzut de cultură pentru ca poporul să se transforme în masă, libertatea să fie asimilată „intereselor comune” iar nocivitatea să se prolifereze fără nici un fel de impediment.

Trăim într-o perioadă de industrializare a spiritului, sufletul uman devenind o noua piață de desfacere a surogatelor culturale. Absența spiritului critic și manipularea dorințelor produce o stare de somnambulism cultural, individul

lăsându-se în plasa comportamentelor și reacțiilor specifice mediului în care se desfășoară. Viața se ghidează după susținuta concepție caracteristică turmei:

Așa-i sistemul, asta este societatea. Oricine vine cu o altă opinie este deja sacrificat pentru o mai lungă sau scurtă perioadă de timp.

Cultura de masă este privită astfel ca o cultură fabricată pe cale industrială și vândută asemenea. Ea are niște granițe fluide și intră în concurență cu elementele culturale naționale, religioase, pentru că, fiind difuzată prin mass-media, ea se adresează unui mare număr de indivizi diferiți, unui public ce receptează după ureche, superficial și nu oficial.

Cultura de consum uniformizează indivizii și nu le stimulează gândirea critică. Amestecul tuturor valorilor în “bulionul” culturii de consum anulează distincția dintre valoare și nonvaloare, dintre cultură și economie, dintre arta autentică și producțiile comerciale. Transformarea vieții politice în spectacol mediatic îndeplinește funcția de mitizare a personalităților, a vedetelor, transpunând popoarele într-o realitate virtuală.

Aceasta este imaginea care domină lumea și care îngreunează definitivarea proiectului european tocmai datorită mass-mediei, instrument social atât de agreat și de folosit de noile structuri. Contabilizând consecințele manifestării acesteia, ne dăm seama că ea nu poate crea decât în măsura în care nu se lasă supusă mediocrității și intereselor comerciale.

Odată cu extinderea noilor mijloace de comunicare a apărut și ceea ce teoreticienii au numit *cultură mozaicată*¹⁹. Aceasta continuă drumul început de tipurile de cultură, anterior specificate, dizolvând personalitatea și producând o cultură interioară fără consistență, haotică. Abraham Moles²⁰ a definit-o ca o nouă structură și configurație a valorilor în contextul comunicării actuale.

Fizionomia acestei culturi ar fi determinată de: multitudinea de informații și idei, stări de spirit eterogene, absența legăturilor stabile, lipsa de coerență.

---

¹⁹ **Abraham Moles**, *Sociodinamica culturii*, București, Editura Științifică, 1974, p. 47.

²⁰ **Ibidem**, p. 48.

Astfel, provocarea europeană se găsește în căutarea unui tipar organizator, a unei structuri de rezistență care să integreze credințele, atitudinile, ideile și motivațiile. Individul este năucit de avalanșa informațiilor din mediul cotidian, este incapabil să le ordoneze, să le stăpânească în mod critic, astfel încât ajunge să fie caracterizat de un enciclopedism superficial.

Păstrându-ne aceeași atitudine de optimism vis-à-vis de cerințele integratoare contemporane nu putem să nu punctăm situațiile dăunătoare datorate sistemului mediatic care nu promovează adevărate repere generând o cultură fără vocație identitară la nivelul indivizilor sau la nivelul grupurilor sociale.

Noile tehnologii, economia noile experiențe, invazia mesajelor diverse în existența indivizilor, toate au schimbat radical cadrul, natura, în care se desfășoară viața omului contemporan. René Berger susține că acest univers-amalgam se reproduce într-o conștiință amalgam, într-o *cultură-amalgam*²¹.

Trăim într-o lume a reproducerilor, a duplicatelor, astfel încât asistăm la “un fenomen de hibridare generalizată, căruia mijloacele tehnice sunt pe cale de a-i da o putere fără egal”²².

Lectura devine o frunzărire a cărții sau a ziarului, fără a putea adânci semnificația lor. În locul unei lumi ordonate, echilibrate, noi trăim zilnic într-un amestec, într-un amalgam. Această cultură are cu totul alte practici, limbaje și structuri decât cele din cultura modernă tradițională. Acum, valorile sunt amestecate. O lucrare a unui autor valoros stă lângă tot felul de reviste, dispar frontierele dintre tehnică, economie și artă, dintre cultura de competență și cea de consum. “Universul amestecului, al aliajului devine marele Amalgam căruia îi corespunde o conștiință amalgam”²³.

Asistăm la o formă de alienare a cetățeanului într-o lume orientată accentuat spre manipulare, lume în care mass-media joacă rolul de mașinărie a dezinformării și subordonării, de industrie a iluziilor.

---

²¹ René Berger, *Mutația semnelor*, București, Editura Meridiane, 1978, pp 47-48

²² *Ibidem*, pp. 47-48.

²³ *Ibidem*, p. 58.

În consecință, societățile moderne sunt societăți policulturale, în care avem focare diferite de cultură: școala, biserica, statul, diferite instituții și uniuni de creație, precum și mass-media și lumea cotidianului. În acest cadru, cultura de masă dezintegrează celelalte culturi și modelele constituite, le asimilează și le pătrunde. Ea tinde să se extindă la nivel planetar și să înlăture orice criteriu de valori. Drept dovadă, intelectualii sunt folosiți ca mărunți salariați așa cum în antichitate artiștii erau văzuți ca simple marionete în mâna stăpânilor.

E adevărat că mass-media favorizează o circulație socială intensă a valorilor, dar și o circulație intensă a nonvalorilor. Astfel, pătruns de acest ocean al comunicării, individul este dominat de stări negative, fiind suprasolicitat din punct de vedere informațional și agresat continuu de indiferență, minciună și nedreptate. În aceste context pare mult mai ușor să fletezi ignoranța decât să te străduiești să o desființezi sau, mai greu, să o îndrepti.

Această atmosferă nociv diversificată nu face decât să mărească semnul de întrebare asupra reușitei procesului de europenizare în special în planul cultural-religios supus discuției în această lucrare, deoarece odată cu trecerea timpului se nasc noi și noi probleme în timp ce cele vechi își găsesc rezolvarea din ce în ce mai ineficient.

4. Caracteristici culturale și sociale ale secolului al XX-lea

Secolul al XX-lea a adus schimbări marcante în perimetrul culturii. Dintre acestea se detașează explozia succeselor științifice care a adus o accelerare a schimbărilor culturale dar și o criză a valorilor tradiționale. De asemenea, a crescut interesul pentru impregnarea rapidă a valorilor culturii în sistemul activităților sociale prin mass-media. Acest secol a creat efectiv o altă realitate culturală, noi sisteme de gândire, noi forme de exprimare artistică, noi moduri de raportare la lume, o nouă conștiință de sine a omului.

Făcând referire la această perioadă, muzicianul Yehudi Menuhin exprimă starea de căutare ce caracterizează acest veac: “Dacă ar trebui să fac bilanțul secolului al XX-lea, aş spune că a trezit cele mai mari speranțe concepute vreodată de omenire și a distrus toate iluziile și idealurile”²⁴.

Privită pozitiv sau negativ, această apreciere lasă să se întrevadă câteva certitudini: promovarea unei științe care a distrus aparențele și care operează cu o lume a codului genetic, o artă resemnată într-o gândire goală, o tehnică dezlănțuită, ce a creat o sumedenie de obiecte și instrumente prin care mediul de viață a devenit nenatural, etc. Schimbarea a devenit un proces omniprezent, o direcție dominantă a societăților și a culturilor care sunt marcate de tensiunea dramatică dintre tradiție și modernizare. O caracteristică a secolului al XX-lea o reprezintă așadar accelerarea schimbărilor, ritmul lor precipitat, de unde decurg

---

²⁴ Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*, București, Editura Lider, 1999, p. 14.

succesiunea rapidă a curentelor de idei și relativismul viziunilor și al pozițiilor spirituale.

Șocul viitorului este o nouă maladie în viața oamenilor, care trebuie să se adapteze la schimbări foarte mari într-un timp foarte scurt. Este reacția psihologică a oamenilor la “curentul năvalnic al schimbării, care a devenit atât de puternic încât răstoarnă instituțiile, modifică valorile și ne usucă rădăcinile”²⁵.

Procese și schimbările ce au avut loc în spațiul cultural nu pot fi analizate și înțelese separat de cele politice, sociale, economice și geopolitice. Dintr-o perspectivă istorică ce are în vedere perioade mai lungi, secolul al XX-lea este apreciat ca unul de ruptură cu întreaga istorie. Eric Hobsbawm îl numește un secol al extremelor care a avut ca finalitate o perioadă de descompunere, incertitudine și criză, odată cu destrămarea sistemului comunist și cu trecerea omenirii spre un viitor necunoscut și problematic²⁶. Prin transformările culturale ce s-au acumulat, “s-a încheiat o epocă din istoria omenirii și a început alta”²⁷.

Această perioadă a intensificat, totuși, în forme fără precedent, schimbul de valori și dialogul dintre culturii. Este una dintre caracteristicile importante ale epocii pe care o trăim. Comunicarea socială a valorilor și comunicarea dintre culturi au fost favorizate de extinderea sistemului mediatic, astfel că interferențele culturale, conexiunile și schimburile de valori au devenit astăzi realități dominante. Mass-media reprezintă azi o rețea ce transmite informații pe tot globul, iar creațiile culturale de ultimă oră pot fi receptate în toate societățile și regiunile planetei. Toate aceste realizări au anulat distanțele și au pus în contact direct societăți, regiuni și spații culturale care înainte erau izolate unele de altele sau aveau relații sporadice.

Date fiind semnificația și urmările acestor schimbări, s-a ajuns să se vorbească de apariția unei culturi postmoderne. Aceasta ar fi caracterizată în

---

²⁵ Alvin Toffler, *Șocul viitorului*, București, Editura Politică, 1973, p. 13.

²⁶ Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*, București, Editura Lider, 1999, pp. 15-32.

²⁷ *Ibidem*, p. 22.

primul rând de comercializarea oricărui aspect al vieții materiale și spirituale deoarece tot ceea ce primează este împlinirea și satisfacerea financiară. O astfel de evaluare a vieții înlătură interesul pentru valoare ceea ce face ca numărul de creații culturale să fie în continuu regres. Am putea spune că secolul al XX-lea a dus la apogeul proceselor de modernizare și a pregătit societățile pentru a trece dincolo de modernitate.

4.1. Ideea de postmodernitate

Prin toate aspectele și realizările sale, modernitatea a susținut că ea aduce ceva radical nou față de epocile anterioare, arătându-se ca o realitate istorică ce depășește formele trecutului.

Dacă ținem totuși cont de mersul istoriei, observăm că modernitatea ce acoperă răstimpul dintre Renaștere și al doilea război mondial, s-a înecat ea însăși în violențe și războaie cruciale dezlănțuind iraționalul, ea care folosea drept lozincă raționalitatea. Ea s-a ocupat de marile pericole actuale, codul genetic și energia nucleară și a deteriorat natura și mediul de viață.

Prin ceea ce se proiectează pe scena lumii, conceptul de postmodernitate pare să desemneze o nouă și ultimă etapă în evoluția civilizației. Oare ce altceva ar putea să mai urmeze după cunoscutele perioade celebre: Antichitate, Ev Mediu, Renaștere, Modernitate? Viața a fost și rămâne o surpriză însă logica termenilor și a realităților culturale nu cred că mai păstrează loc pentru o nouă definire de perioadă după această noutate care se conturează din ce în ce mai mult prin conceptul de postmodernitate.

Cultură postmodernă se înscrie astfel în familia noilor subiecte dezbătute de disciplinele sociale, istorice și umane. Aceasta perioadă este asociată cu o

nouă formă de civilizație, post-industrială, cu o nouă paradigmă științifică, de ce nu cu ideea de europenizare sau globalizare.

Matei Călinescu²⁸ apreciază că “modernitatea occidentală a dezvoltat o cultură a discontinuității, care avea mereu tendința de a schimba chiar și tradiția propriei sale deveniri”. De aceea modernitatea era ca o “creație prin ruptură și criză”²⁹, care a înstrăinat atitudinile și formulele de valoare și de abordare a lumii.

“După părerea mea, postmodernismul nu este un nume nou dat unei noi realități sau structuri mentale sau viziuni asupra lumii, ci o perspectivă din care se pot pune anumite întrebări despre modernitate în cele câteva întrupări ale ei”³⁰.

“Post-modernitatea este epoca unei gândiri nu atât fragmentate, cât a pluralității; chiar trecerea de la unitate la pluralitate e o formă de slăbire...Gândirea slabă acceptă elementele postmodernității: sfârșitul metafizicii, sfârșitul viziunii unitare”³¹.

La întrebarea: Ce este postmodernitatea? se pot găsi numeroase răspunsuri care fiecare în parte evidențiază o parte din adevăr. Așadar, conceptul de postmodernitate poate face trimitere la o retrăire a tradițiilor culturale, la refacerea legăturii cu trecutul chiar dacă primează inovația și discontinuitatea. El aduce în discuție o revalorizarea a mediului natural (medicina naturistă, mișcările ecologiste), amestecul de stiluri și moduri de gândire ce înlătură existența unei ierarhii, ignorarea valorilor artistice datorită perceperii artei ca un lucru comun, social, etc. În centrul atenției acestor noi orientări se află problema diversității culturale, a multiplicității care pare incomodată de atitudinea exercitată de unitate, de eforturile pentru o Europă fără frontiere.

Postmodernismul este văzut adesea ca o nouă față a modernității, ca un ansamblu de fenomene și idei ce se exprimă printr-o varietate de stiluri, creații și direcții spirituale imprevizibile. Azi, produsele cele mai diverse sunt prezente și

---

²⁸ Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității*, București, Editura Univers, 1995, p. 86.

²⁹ *Ibidem*, p. 86.

³⁰ *Ibidem*, p. 232.

³¹ Gianni Vattimo, *Sfârșitul modernității*, Constanța, Editura Pontica, 1993, pp. 185-186.

prezentate fără ierarhie valorică, într-un pluralism ajuns la extrem. Am putea spune că postmodernitatea este produsul întâlnirii dintre cultural, social, religios, într-un imperiu al științei și tehnicii, aflat mereu sub febra noutăților și inovațiilor de mâine. Postmodernitatea va fi poate perioada marilor împliniri a dorințelor de unitate europeană sau mondială, atât de mult predicate într-o lume din ce în mai problematică și mai problematizată.

Opiniile nu vor înceta să apară și vor construi în timp imaginea a ceea ce astăzi poartă deja numele de postmodernitate.